

Piše: Predrag Krstić

SPASONOSNA NAIVNOST

Vojnički bluz

Dozvolite da počnem ličnom ispovešću. Bio je mir, u Beogradu makar, i bio je novi talas, prva polovina osamdesetih. Bila je velika država, SFRJ, i bilo je obavezno služenje vojnog roka. I bila je mladost: u vojsku se išlo odmah posle srednje škole. Nikad nisam saznao zašto, pretpostavljam zbog rezultata testa inteligencije koji se radio pri regrutaciji, mene je dopalo da služim kao graničar na tadašnjoj granici Socijalističke Autonomne Pokrajine Kosovo i Albanije. Bilo je onih koji su vrteli glavom i ciktali kada su čuli za to odredište, ali je meni bilo svejedno.

Činilo mi se da je glavni problem bio onaj neprivlačni vojnički život, kome se valjalo prilagoditi. Ispostavilo se da je bilo i drugih i možda težih iskušenja. Jednom gurnut u doznačenu ulogu, susreo sam se ne samo sa realnošću takoreći unutrašnjih, nego i spoljašnjih opasnosti, sa, ako ne statusom okupacionih snaga, ono sa neprijateljskim okruženjem. O tome su pričali uglavnom uvijeno: o različitim običajima lokalnog stanovništva, o pretnjama pri izlasku u grad, o poželjnim i nepoželjnim ugostiteljskim objektima... Znao sam i za demonstracije godinu dana ranije i video da su kapaciteti kasarne očito prebukirani zbog opasnosti od novih. Ali ne samo da mi nije bilo jasno šta se sve i tačno tu dešava, nego ni preterano važno. Neuništivi optimizam je bio uveren da dobroljuđe može sve da reši. Svi smo u istom čamcu ili čabru, pa kad nas je sudbina već bacila na tu hridinu, izgledalo mi je belodano i opšteprihvatljivo, samo ako se pravilno pristupi, da nam svima preostaje samo da gledamo kako zajedno i solidarno možemo što bolje da prođemo na njoj.

Vraćao sam se sa karaule. Devojka me je čekala u gradu i dobio sam izlazak. To je bilo tek nekih osamnaest kilometara pešaka. Ni po jada. Morao sam da idem, naravno, u uniformi i, sada mi baš ne izgleda naravno, sa puškom. Sam. Prešavši dobar deo puta, srdačno i više pozdravljajući ih pitao sam neke ljude koji su pili u kafani kraj puta, ili je to bila prosto kuća koja je imala goste, pitao koliko još ima do Prizrena. Jedan od njih je pošao prema meni, govoreći neke reči koje nisam razumeo, a koje su očito bile neljubazne, ako ne i psovke. Drugi ga je zadržavao i istovremeno me upućivao da nastavim dalje, da se ne zadržavam. Bolno neprijatno iskustvo, neverica naivnog. Ne toliko iz straha, koliko iz stida i poraženosti zbog, činilo mi se, ničim izazvanog animoziteta i neprikladnog odgovora na moju poslovičnu filantropiju, poslušao sam ga. Verovatno sam tada bio simbol svega protiv čega je taj čovek bio ili protiv čega su ti ljudi bili. A da sâm nisam sebe smatrao oličenjem ičega do sušte dobrote. Sudar sa duboko ukorenjenom i nepomerivom mržnjom, kojoj ne vidite razlog, pa onda ni lek.

Moje širenje dobrote, doduše s puškom na ramenu, završilo se neslavno. Ali ubrzo sam uvideo da uopšte nisam bio jedini. Bilo nas je još „neinformisanih“ i lakovernih u pogledu toga da je dovoljno da se pojavi dobra volja da bi se ionako izmišljeni nespornosti sami od sebe rešili. To nije bila stvar samo samoskrivljenog neznanja; tada se i malo toga objavljivalo i smelo objaviti. Uskoro se, međutim, tektonskiji poremećaji proklamovano skladnog bratstva & jedinstva i ušančene netrpeljivosti nisu mogli sakriti i postali su deo javne priče. Kako se, zaista, uopšte moglo reagovati na nju, a da to ne bude deo partijsko-političke mantre? Šta su tada radili oni koji su bili značajniji od tek svršenog srednjoškolca maskiranog u sivomaslinastu uniformu, oni koji su „školorani“ na istom novom talasu ili čak bili njegovi zastupnici i učitelji, a istovremeno uvereni da mogu ili moraju mirotvorački da intervenišu?

KO NE SLUŠA PJESMU SLUŠAĆE OLUJU

Goran Bregović će priznati da je shvatio da je konačno kraj kada su 1989. godine svirali „Đurđevdan“ u Splitu, pesmu sa i inače „pacifističkog“ albuma „Ćiribiribela“ iz prethodne godine, i kada je pola hale zaneseno pevalo a pola strasno zviždalo. Godine 1983. Bijelo dugme je, valjda, još imalo plemenite iluzije: napisalo je pesmu „Kosovska“ i izvelo je na albanskom jeziku. Pod pretpostavkom da nije reč o nameri osvajanja još ne sasvim osvojenog tržišta, opravdano je pomisliti da je reintegracija još ne sasvim dezintegrisane Jugoslavije, Jugoslavije za koju neki od nas nisu ni slutili da bi mogla biti i zašto bi mogla biti dezintegrisana, bila ciljana meta.

Pesma je imala i alternativni naziv: „Hoću da budeš najsvetlija“. Autor se obraća devojci izražavajući želju da „među svima bude najsvetlija“ i izdaje joj precizna uputstva kako da to ostvari: pre nego što kasno večeras dođe k njoj i odvede je na veselje gde će „biti svi“, da izabere najbolju haljinu iz ormara, dotera kosu i u nju stavi božur. Refren koristi poznati poklič: „Roka mandolina / sviraj na čifteliju, / svi će opjevati, / pjesma nek se zaori“ – ne bi li se strmoglavo i velikodušno zaključilo da „Sve to može biti rock'n'roll“. Ti stihovi će se još jednom ponoviti, pošto se devojka prethodno dodatno instruiše da ignoriše eventualnu majčinu zabranu izlaska, sačeka da zaspi, izađe nekako preko kapidžika, ali i da tom prilikom obrati pažnju da ne podere haljinu i – „ne izgubi božur“.

„Kosovski božuri, / rascvetajte se vi. / Boja vaša nek nas podseća na boj kosovski. / **Kosovski božuri, / rascvetajte se vi, / prošlost slavnu, cveća svojih / i dalje čuvajte vi**“. To je jedini tekst u gitarskom instrumentalu pesme „Kosovski božuri“ Yu grupe iz 1972. godine. Legenda kazuje da je kompozicija prvobitno i zamišljena kao čist instrumental, ali da je pred sam ulazak u studio za nju napisan tekst uz pomoć Nikole Karaklajića i Petra Popovića. Kasnije će i neostarogradski sastav Legende obraditi motiv božura u svojoj pesmi „Kosovski božuri“, ali je to već sasvim otvoreno zavičajna priča o Radi sa Kosova koja se jada u naručju svog dragog da „božurove sadi“: „ja ču vodu, a ti koren / nek izniknu mladi“ – budući da „široj polja božurova nema“, već „samo kamen, ljuto trnje / pod oblakom drema“. U zaključnoj poenti slika međutim nagoveštava nešto što nije tek botanički raj: „Da procveta ravno polje / oko manastira / i da pastir ispod brda u frulu zasniva“.

Ništa nije, ili ništa više nije nevino. Božuri naročito, čak i kad su u konjukciji sa roka mandoline i kapidžikom. Bagremi, kao što se osvedočio Đole Balašević s pesmom u kojoj upućuje da mu ih ne lome, takođe. Jednom ustanovljena optika premeravanja pripadnosti i prisustva ovih ili onih amblema unapred je odlučila pobednika u bici. Naivni nemaju šansu, utoliko manje ukoliko pristaju na ravnotežu.

MI SMO LJUDI CIGANI SUDBINOM PROKLETI

Džoni Štulić je boravio na Kosovu 1990. godine, kada je već bilo i novih demonstracija i novih ustava i novih štrajkova i još oštrijih i opipljivijih ili brutalnijih linija podele. Na sebe je preuzeo ulogu reportera. Kamera snima kako ide ulicama Prištine i pita prolaznike na koje nabasa šta bi oni poželeli od njega da je kojim slučajem zlatna ribica. Uglavnom ga gledaju zbunjeno i ne odgovaraju – šta bi i rekli? – i sve izgleda neubedljivo i neuspelo. I to je, možda i hotimice, najubedljiviji, najupečatljiviji utisak. U pozadini, zlokobno ili signifikantno, idu stihovi pesme „ili je nemir, ili je strast, ima tog ovdje isuviše...”

Džoni zaključuje, valjda da bi autorefleksijom izbavio neizbavljivu stvar i relaksirao neuspeh, kako „svi bježe od njega“, i u naporu da bude duhovit pripisuje to svojoj sudbini koja ga prati od mladićkih dana: ružnoći. Sagovornike će naći tek među članovima Predsedništva omladine Kosova (Koka Ljuan, Zvonimir Stošić i Nebojša Cakić). Uprkos Džonijevim otkačenim pitanjima, njihovi odgovori pre spadaju u arsenal političke nemušlosti i ispraznih obećanja. Osim možda jednog. Džoni pita Ljuana „kako da se od ovoga napravi raj na zemlji“, a ovaj odgovara „teško“. Džoni dalje insistira: „Nemoguće?“ Ljuan (koji će uskoro postati predstavnik romske nacionalne manjine u Rambujeu, pa predsednik nacionalnog saveta romske nacionalne manjine u SCG, a onda i novinar i politikolog) potvrđuje: „Nemoguće.“

U mešavini ekranizovanih formi (i enformela), Džoni priča usput i viceve, odsvira i otpeva u naturalnim pejzažima poneku pesmu koja se može učiniti da ima „poruku“ ili da opominje, a na pomen da je Kosovo duša srpskog naroda, tumači dušu i život uopšte, još tada na osnovu antičkih poslovice. Na ambiciozno zamišljenom gradilištu, na bregu iznad Prištine, jednako referišući na drevnu mudrost, kazuje konačno: „Dođoh, vidjeh, propadoh“.

Još od 1984, a definitivno od 1991, Džoni odlazi za Holandiju i sve manje, ili zapravo uopšte ga više ne interesuju domaći problemi. U izuzetno retkim intervjuima, tvrdi da ne zna ništa o njima, da ga ne treba ni pitati, da ne želi ništa da zna, čak da nikada nije ni bio Jugosloven, iako nikada nijedan drugi pasoš nije ni tražio... Preterano bi verovatno bilo tvrditi da je kosovsko reportersko iskustvo bilo prelomno za ovo udaljavanje, za geografski, pa i profesionalni beg u prevode kult(ur)nih dela starine, za izmicanje od aktuelnosti. Možda već tada nije bio razočaran, ili nije ništa drugo ni očekivao; možda je u pitanju (bila) ona sladostrast koje može biti i u propasti, i u pesimizmu, i u objavi apokalipse. Možda ovaj pokušaj suočavanja ljudi u Prištini sa vlastitim željama nije mogao ni proći drugačije nego kao samosuočavanje sa zidovima, nerazumevanjima, bezizlazom, porazom. Priznanjem neuspeha investicije. Na koju se ipak moralo odvažiti.

KAKO SU ME RASTURALI U IME NARODA

Autorka proznog spisa pod gornjim međunaslovom, Gordana Stošić, otišla je na drugi, kardinalniji način. Godine 1994. se bacila sa solitera u Zemun. Bila je pesnikinja, erotska pesnikinja, obično kažu i po tome je prepoznaju, već uveliko poznata osamdesetih. Bila je i profesorka književnosti, omiljena među učenicima, takođe ne propuste da kažu. I bila je pod stalnom pretnjom partijskih struktura i državnih komisija tog doba da će dobiti otkaz, budući da ta dva ne idu skupa.

Ali bila je ne samo profesionalno nego i „javno angažovana“, opet na jedan specifičan i vrlo određen način. Onako kako joj je poezija bila lična i putena, smatrala je obavezom da ličnim ulogom svedoči svoja uverenja, ili makar da spase što se spasti može od nesumnjivog zla. Otišla je na Kosovo, jer je smatrala svojim dugom da tada, krajem osamdesetih, tamo obrazuje učenike. Ubrzo se vratila, dakako, poražena. Duboka, neispunjiva praznina, užas i bespomoćnost, streljenost i rastrojstvo. Početak kraja, sloma, koji je vrhunio porodičnim tragedijama, duševnom bolnicom, izlaskom i nakratko udadbom, pa poklanjanjem vlastitog stana izbeglicama, podstanarskim statusom na ovom, odakle se preselila na onaj svet.

U pesmi „Noćno seme“ napisala je, „Takav je zvuk noćnog semena / zaboravljam čistu misao. / Nije ono požuda / ni kajanje / ni moja čedna bestidnost. / Nesavladivo zastaje u meni / čeka sve bližnje. / I nikad ne znam / ko me raspinje: / ti ili noćno seme.

Možda je pitanje osećajnosti ili, tačnije, preosetljivosti. Ali uvek je reč o osetljivosti, i o ovim ili onim odgovorima na nju. I još i više o onom drugom, o neosetljivosti. Osetljivost koja se ovde ima u vidu jeste osetljivost na nepravdu, ali i više od toga. Ona je naivnost onog soul pitanja Timi Tomasa još iz 1972. godine *Why can't we live together?*, sa neprebrojnim obradama i pre i posle njega, pitanja nad kojim se cinizam svih vremena ismevao. Ona je nepristajanje na nepočin i njegovu evidenciju, na zlomisao i koloplete ekonomije nasilja.

Od Erazmove *Pohvale ludosti* do Sartrovih *Beležaka o ludoriji rata*, traje ova prozopopeja otpora logici sukoba i podela. Ona je uzaludna, Bodrijar je u pravu: zlo je transparentno i dobro ukorenjeno; mirotvoračke inicijative su beskrvne i demobilizatorske. Ali šta drugo preostaje onima koji ne pristaju, i onima koji intervenišu u ono na šta ne pristaju, do da vlastitim svodočenjem beznadežno ustaju protiv beščlašća, da i pre rata sa pomiriteljskom namerom uplove i bolno iskušaju predratnu stvarnost. Kao nekad Andre Žid evropsku, pred Prvi svetski rat, tako sada, skorije, pesnici popularne i alternativne kulture, kosovsku.

„Tekst“ njihovog angažovanog čina je različit, ali ih sjedinjuje rezignacija koja je usledila po uvidu u njegovu nedelotvornost, pa i u neuspeh ili nemogućnost uspeha (samo)zadate misije. Ako ne suprotstavljanje ili izrugivanje, ignorisanje i prećutkivanje javnosti, ponajviše one na koju se „poruka“ odnosila, jamačno je doprinelo izolovanju ovih ionako usamljeni(čki)h pokušaja individualnog doprinosa „smirivanju situacije“. Njihovi nosioci su najzad morali završiti u drugim svetovima, inozemnim ili onozemnim. Verovatno su oduvek i bili odande, gledano sa one teške zemlje koja im se bacila u lice pošto su joj pristupili i koja je pesničke ideale mogla da vidi samo kroz rodoljubivu ili marševsku poeziju.

Osuđena na izolaciju i blamiranje, merena metrom efikasnosti, dobrohotna opomena nepristajanja imala je makar dovoljno poštenja da se izloži. Napadu, nerazumevanju, ismevanju. Ali je i preko toga, imala i dovoljno samoodgovornosti da prihvati vlastiti stečaj i sačuva ponekad doslovno ostatke sveta koji zastupa. Na ovaj ili onaj način njeni protagonisti i agonisti bili su ili su postali svesni da je, paradoksalno, tek u tim preteklim ostacima pohranjen zalag one nade koja je jedini protivotrov patnji, one slike sveta koja bi se mogla samo kompromitovati razmenom za dobitke u sitnijoj moneti. To malo, lično, svojstveno i samosvojno odbijanje, jedino je uspelo da umakne i jedino uvek izmiče silama nedostojno uređenog života i čuva drugu zemlju bez teritorije i prestonice. Nju sam naivno mislio i nju smo naivno mislili da čuvamo na bilo kojim granicama.

Tekst je nastao u okviru projekta "Figura neprijatelja - preosmišljavanja srpsko-albanskih odnosa"